

Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε'. Η επιχειρηθείσα αλλοίωση της ιστορίας

του Πρωτοπρεσβύτερου Θεοδώρου Ζήζη,
Καθηγητού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

1. Ο Σταυρός του Χριστού.

Τον Σταυρό του Κυρίου προβάλλει σήμερα η Εκκλησία εις προσκύνησιν για να μας ενισχύσει στην πορεία προς το Πάσχα. Από την εξουθένωση και την καταισχύνη του Σταυρού επήγασε το χαρμόσυνο μήνυμα της Αναστάσεως. Συντρίβονται τα ανθρώπινα κριτήρια, οι ανθρώπινες εκτιμήσεις και αξιολογήσεις με το Σταυρό του Χριστού· ό,τι φαίνεται σκάνδαλο, μωρία και ανοησία και καταφρόνια αποδεικνύεται δύναμη, σοφία, αγιασμός και δόξα. Το ξύλο της ντροπής και της αισχύνης, πάνω στο οποίο άφηναν την τελευταία τους πνοή οι μεγαλύτεροι λησταί και κακούργοι, μεταβάλλεται σε σύμβολο και όργανο αγιασμού και δόξης. Μ' αυτόν εκφράζουμε οι Χριστιανοί την πίστη μας σημειώνοντάς τον στο στήθος μας, αυτόν δίνουμε σαν φυλακτό στα αγαπημένα μας πρόσωπα, αυτός κοσμούσε και κοσμεί τα σκήπτρα των βασιλέων και τις μίτρες των αρχιερέων, αυτός θρονιάζεται στις κορυφές των ναών. Είναι το ακαταμάχητο όπλο εναντίον των αντιθέων δυνάμεων, η δόξα των αγίων της Εκκλησίας.

Σε όλα τα τοπικά εθνικά σύμβολα που είχαν διάφοροι αγωνισταί του 1821 ο Σταυρός ή ήταν κυριαρχικά μόνος ή απαραίτητο συμπλήρωμα κάθε σχετικής παραστάσεως. Και στο εθνικό σύμβολο που τελικώς επεκράτησε, στην γαλανόλευκη σημαία μας, επί δεκαετίες «λαμπύριζε στην ψηλή της κορυφή», κατά τον ποιητή, μέχρι που κάποια ατυχής έμπνευση επεχείρησε να τον καταβιβάσει, χωρίς να επικρατήσει όμως η ρύθμιση. Γιατί στις γενιές όλων των Ορθοδόξων το όραμα του θεμελιωτού της Ανατολικής Ελληνικής αυτοκρατορίας, του Μ. Κωνσταντίνου, που είδε στον ουρανό σχηματισμένο τον Τίμιο Σταυρό με την φράση «εν τούτω νίκα», έχει περάσει μέσα στα κύτταρα της εθνικής αυτοσυνειδησίας, έχει συνδεθή με τους μηχανισμούς του εθνικού συναγερμού σε περιόδους πολέμων. Στον Σταυρό και στην Εκκλησία καταφεύγει το Έθνος για να επιβιώσει και να κατατροπώσει τους εχθρούς του, από το Χριστό ζητά βοήθεια για τις νίκες εναντίον των βαρβάρων «Σώσον Κύριε τον λαόν σου και ευλόγησον την κληρονομίαν σου, νίκας τοις βασιλεύσι κατά βαρβάρων δωρούμενος και σον φυλάττων διά του Σταυρού σου πολίτευμα».

2. Ο σταυρός του πατριάρχου.

Δεν πρόκειται όμως σήμερα να ασχοληθούμε με τη σημασία του Σταυρού στη ζωή της Εκκλησίας και του Έθνους. Αυτό γίνεται πολύ συχνά, διότι και οι σχετικές με το Σταυρό γιορτές είναι πολλές, αλλά και διότι το μυστήριο της σωτηρίας και της αναστάσεως είναι αδιάλυτα δεμένο με το Σταυρό και το Πάθος· επομένως για το Σταυρό του Χριστού γίνεται συχνά λόγος. Το εορτολόγιο της Εκκλησίας μας δίνει σήμερα μία σπάνια ευκαιρία να ασχοληθούμε, σύντομα βέβαια, με το σταυρό και τη δόξα του εθνομάρτυρος πατριάρχου Γρηγορίου του Ε΄, του οποίου σήμερα, 10 Απριλίου, τιμά η Εκκλησία τον δι' αγχόνης μαρτυρικό θάνατο. Ήταν και τότε 10 Απριλίου του 1821, πριν από 162 χρόνια, ημέρα Κυριακή του Πάσχα, το αιώνιο και καλύτερο για τον εθνομάρτυρα πατριάρχη Πάσχα· μετά τη μαρτυρική Μεγάλη Εβδομάδα που πέρασε εισήλθε με όργανο το σχοινί της αγχόνης και μετά από πολλούς ονειδισμούς και εμπυσμούς, ως γνήσιος μαθητής του εσταυρωμένου Χριστού, στο ανέσπερο φως της θεϊκής βασιλείας, και τιμήθηκε από τον Ελληνισμό με πρωτοφανείς τιμές και δόξες, επάξιος του μαρτυρίου και της μεγάλης του προσφοράς. Και υπάρχει λόγος επιτακτικός που επιβάλλει να παρουσιασθούν ο σταυρός και η δόξα του εθνομάρτυρος πατριάρχου, λόγος που συνδέεται όχι μόνο με την εθνική μας φιλοτιμία και ταυτότητα, αλλά με την ίδια την ύπαρξη του Γένους μας, του ελληνορθόξου πολιτισμού μας.

3. Πότε εξαφανίζεται ένα έθνος;

Δύο είναι στην μακραίωνα εκτίμηση των ιστορικών του πολιτισμού τα στοιχεία που προαγγέλουν την επερχόμενη καταστροφή ενός έθνους: η έλλειψη ικανών ηγετών και η αποξένωση του λαού από τα ιερά και τα όσια της φυλής. Όταν παρατηρείται το ένα από τα δύο μόνον, υπάρχει ελπίς αποφυγής του αφανισμού. Εμπνευσμένοι ηγέται μπορούν και μόνοι τους, όταν δεν είναι απλοί δημαγωγοί, να εκφράσουν την εθνική αυτοσυνειδησία, να κλείσουν μέσα τους όλο το παρελθόν και να το ζωντανέψουν στις καρδιές ενός λαού που έχει ξεχάσει την ιστορία του, έχει ισοπεδώσει τα πνευματικά του ενδιαφέροντα με τη μέριμνα της καθημερινότητας, του γλεντιού και των απολαύσεων. Αυτό δεν έκαναν οι προφήται και οι κριταί του Ισραήλ με τον καυστικό και θαρραλέο τους λόγο, εναντίον των επιθυμιών και των θελήσεων των αρχόντων και του λαού; Αυτό δεν έκαναν οι μεγάλες και ηρωικές μορφές των αγίων και Πατέρων της Εκκλησίας και του Γένους, που σαν άλλοι προφήται οδήγησαν με δριμείς ελέγχους σε αυτοσυνειδησία και επίγνωση; Όταν πάλι ο λαός βρίσκεται σε σωστή πορεία, και οι άρχοντες τον παραπλανούν, γρήγορα τους απομονώνει και τους απορρίπτει, αναδεικνύοντας μέσα από τα σπλάχνα του νέους λαοπρόβλητους και ικανούς ηγέτας. **Αλλοίμονο, όμως, αν συμβεί ηγεσία και λαός να βρεθούν σε καταστροφική για το Γένος πορεία. Τότε η σωτηρία από τον Θεό μόνο πρέπει να ελπίζεται.**

4. Το εικονοστάσι του Γένους ξηλώνεται από νέους εικονομάχους.

Οι περισσότεροι σήμερα συμφωνούμε στη χώρα μας ότι κάτι επικίνδυνο κυοφορείται στο σώμα και πιο πολύ στο πνεύμα του πολιτισμού μας. Δεν γονιμοποιείται πλέον από υγιείς δυνάμεις ο πνευματικός μας βίος: **ξέφραγο αμπέλι η παιδεία μας ταλανίζεται από εκθεμελιωτικές και καταστροφικές δυνάμεις. Υβρίζεται και παραχαράσσεται η εθνική μας ιστορία, σπιλώνονται και συκοφαντούνται μεγάλες μορφές, δεν διαβάζεται πια το συναξάρι του Γένους, στην ιερή μνήμη των προγόνων μας δεν τελούμε μνημόσυνα. Μία αδίστακτη εικονοκλαστική κίνηση κατεβάσει από το εικονοστάσι του Γένους τις τιμημένες μορφές μαρτύρων και ηρώων. Βεβηλώνονται οι μνήμες των διδασκάλων και αυτή η ιεροσυλία και τυμβωρυχία είναι πιο βδελυρές από τις βεβηλώσεις των τάφων, γιατί προσβάλλουν και εξευτελίζουν το πνεύμα τους, μα και γιατί δεν γίνονται από αλλοεθνείς, αλλά από ομοθρήσκους γενι-**

τσάρους. Και όλα αυτά δεν συμβαίνουν μακριά μας· καθημερινά τα συναντούμε σε πολλές εφημερίδες και σε φθηνές εκδόσεις βιβλίων που κατακλύζουν τα βιβλιοπωλεία. Μπαίνουν, χωρίς την άδειά μας, στα σχολικά των παιδιών μας βιβλία, αλλά χωρίς ντροπή και μέσα στα σπίτια μας με την τηλεόραση, παραβιάζοντας την πανάρχαια ιερότητα της οικογενειακής εστίας, το οικογενειακό άσυλο. Και ανεχόμαστε όλους αυτούς τους βιαστές και διαφθορείς της εθνικής μας μνήμης, της εθνικής μας ταυτότητας, των ιερών και οσίων της φυλής μας, χωρίς καμμία αντίδραση.

5. Θα ξαναζωντανέψει το κρυφό σχολειό.

Ανεχόμαστε να υβρίζεται περισσότερο των άλλων η ιερή μνήμη του κορυφαίου πρωτομάρτυρος της Εκκλησίας και του Γένους στην εθνική εξέγερση του 1821, του πατριάρχου και εθνάρχου Γρηγορίου του Ε'. Επιχειρούν ασύστολα να πλήξουν στο πρόσωπό του την Εκκλησία, να μειώσουν την επίδρασή της, να την τοποθετήσουν, αν μπορέσουν, στο περιθώριο της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής του έθνους, **ώστε ανενόχλητοι να οικοδομήσουν τα δικά τους πολιτιστικά μοντέλα.** Και είναι αυτή η μεθοδευμένη εναντίον της Εκκλησίας επίθεση απ' όλους τους Κορδάτους, Κολλάτους, Καρατζαφέρηδες, Καρανικόλες και Σκαρίμπες η μεγαλύτερη απόδειξη ότι την φοβούνται και την υπολογίζουν σαν την μόνη ικανή, συγκροτημένη και οργανωμένη, με αιώνων πείρα και θεϊκή ισχύ, δύναμη που μπορεί να σταθεί εμπόδιο στα σχέδιά τους. Να καλέσει το λαό σε επαγρύπνηση, να ανοίξει διάπλατα τις πόρτες της, για να καταφύγει εκεί μέσα πάλι των ελεύθερων πολιτικά Ελλήνων το δουλω-

μένο πνεύμα, να ξαναλειτουργήσει τα κρυφά σχολειά, για να αποδείξει στην πράξη στους ανιστόρητους ιστορικούς ότι δεν είναι θρύλος και παραμύθι το κρυφό σχολειό, όπως το παρουσιάζουν τελευταία, αλλά αναμφίβολη πραγματικότητα, που την διέσωσε η λαϊκή συνείδηση στο τραγούδι «Φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου να περπατώ, να πηγαίνω στο σχολειό κ.τ.λ.», την έψαλε ο ποιητής μας Ιωάννης Πολέμης στο θαυμάσιο ομώνυμο ποίημά του «Απ' έξω μαυροφόρα απελπισιά...» και την απεικόνισε ο μεγάλος μας ζωγράφος Νικ. Γύζης, στη γνωστή παράσταση του Κρυφού Σχολείου, με τους μαθητές γύρω από τον δάσκαλο Καλόγηρο.

6. Από τον πολιτικό εκμηδενισμό στα πρόθυρα νέας αυτοκρατορίας.

Ευγνώμονες όμως εμείς προσκυνηταί σήμερα της μνήμης του εθνομάρτυρος πατριάρχου Γρηγορίου του Ε' ας παρακολουθήσουμε σε σύντομη εξιστόρηση το σταυρό και τη δόξα του, για να τονώσουμε τα αντισώματα απορρίψεως, απομονώσεως των διαστροφών της ιστορίας μας.

Γεννημένος από φτωχική οικογένεια στη Δημητσάνα της Πελοποννήσου το 1746 κατόρθωσε λόγω της ευφυΐας του ο μικρός Γεώργιος Αγγελόπουλος, Γρηγόριος είναι το κληρικό του όνομα, να διακριθεί στα γράμματα και να υποστηριχθεί από την Εκκλησία. Φοιτά μετά από τη Δημητσάνα στα φημισμένα σχολεία της Σμύρνης, της οποίας σε λίγο θα γίνει μητροπολίτης. Το πέρασμά του από τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη θα συνδεθεί με ένα εκπαιδευτικό φούντωμα, με ίδρυση σχολείων, τυπογραφείων, συγγραφή διδακτικών βιβλίων, ενίσχυση δασκάλων και μαθητών, που δεν τολμούν ούτε οι αντικληρικό πνεύμα έχοντες Έλληνες διαφωτιστές του εξωτερικού να το αμφισβητήσουν¹. Η προπαρασκευή και το ξέσπασμα της επαναστάσεως του 1821 βρίσκουν τον Γρηγόριο στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως, επί κεφαλής όχι μόνον της Εκκλησίας αλλά και του Γένους, εκκλησιαστικό και πολιτικό συγχρόνως αρχηγό των Ορθοδόξων, εθνάρχη, υπεύθυνο νομικά απέναντι του κατ'ακρητού για ο,τιδήποτε συνέβαινε μεταξύ των υποδούλων.

Κουβαλούσε ο Γρηγόριος στο μεγάλο και υπεύθυνο αυτό λειτούργημα του μακραίωνη παράδοση που τη θεμελίωσε ο πρώτος μετά την άλωση πατριάρχης Γεννάδιος Β' Σχολάριος με τα προνόμια που του παρέχώρησε ο Μωάμεθ, από θαυμασμό προς τη σοφία και την ακτινοβολία του.

Προδομένο και τότε το Γένος, το 1453, από τους συμμάχους και απόκοιμισμένο από τους πολιτικούς του ηγέτας βρήκε στήριγμα και στέγη στην Εκκλησία, που το παρέλαβε κυριολεκτικά εκμηδενισμένο από τα χέρια των πολιτικών ηγετών, στο χείλος της αβύσσου και της καταστροφής², του εγιάτρεψε τις πληγές και το κατέστησε πρώτη πνευματική και οικονομική δύναμη της μεγάλης Οθωμανικής αυτοκρατορίας, που κατήντησε να κυβερνάται από τους ευφυείς και δραστήριους Έλληνες Φαναριώτες, οι οποίοι δεν διέφυγαν και αυτοί τη λασπολογία στρατευμένων ιστορικών³. Ο Ελληνισμός των χρόνων του Γρηγορίου ήταν ακμαιότερος υλικά και πνευματικά του σημερινού Ελληνισμού, ο οποίος για πρώτη φορά στην ιστορία του έχει συρρικνωθή γεωγραφικά στα όρια της μητροπολιτικής Ελλάδος, στη δυτική μόνο πλευρά του Αιγαίου πελάγους, πνευματικά δε είναι περισσότερο συρρικνωμένος, γιατί απομόνωσε και κατέστησε δυσχερή την τονωτική επίδραση της Εκκλησίας, ιδιαίτερα στις νέες γενιές.

Επισυμβαίνει μπροστά στα μάτια όλων μας ένας πνευματικός εξανδραποδισμός των νέων μας, μια μεθοδευμένη από ξένα κέντρα αποφάσεων εθνική απονεύρωση. Σε λίγο καιρό οι νέες γενιές θα νοιώθουν ξένες και αλλοτριωμένες από τα ιδανικά που πυρπολούσαν μέχρι τώρα τους Έλληνες και εξασφάλιζαν την εθνική τους επιβίωση. Ελπίζουμε ότι θα συνέλθουν γρήγορα η πολιτική ηγεσία και οι πολυπραγμονούντες λόγιοι, και δεν θα χρειασθεί αυτοί μεν ακινδύνως να πάρουν το δρόμο προς τη Δύση, όπως έκαναν και τότε πριν και μετά την άλωση, να πληρώσουν δε τα λάθη ο λαός και η εκκλησιαστική ηγεσία, **η οποία πάντοτε μένει κοντά στο ποίμνιό της και πρώτη γεύεται τα μαρτύρια και το σταυρό.**

7. Οι αποτυχίες προηγουμένων κινημάτων επιβάλλουν φρόνηση.

Έχοντας λοιπόν την ευθύνη για τη ζωή και την ύπαρξη του Γένους ο πατριάρχης Γρηγόριος αντιμετώπισε με σπάνια σύνεση και παραδειγματικό ηρωισμό το ξέσπασμα της επαναστάσεως κατ' αρχήν μεν στην Μολδοβλαχία με ηγέτη τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, κατόπιν δε στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Πελοπόννησο, όπου μάλιστα ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, που ευλόγησε τους οπλαρχηγούς και το λάβαρο του αγώνος στην Αγία Λαύρα, ήταν ιδικός του προστατευόμενος και συγγενής.

Όπως ήταν φυσικό οι Τούρκοι ανησύχησαν με τις επαναστατικές αυτές κινήσεις. Πολύ περισσότερο μάλιστα, γιατί η παρουσία του Υψηλά-ντη ερμηνευόταν ως προστασία και υποκίνηση του κινήματος από τη Ρωσία. Διεδόθη ότι πρόκειται για γενικό ξεσηκωμό των Ρωμηών στον οποίο με-

τείχε επίσημα και η ηγεσία, ο πατριάρχης, πράγμα που επέτρεπε στον σουλτάνο να διατάξει γενική σφαγή των Χριστιανών. Ο πατριάρχης αναμέτρησησε τις ευθύνες του για τον άοπλο πληθυσμό, που θα αφηνό-ταν ανυπεράσπιστος στην εκδικητική μανία του όχλου και των Γενιτσά-ρων. Είχαν καταγραφή άλλωστε στην εθνική μνήμη οι φοβερές σφαγές που ακολούθησαν μετά από αποτυχόντα προηγούμενα κινήματα, του Διονυσίου του Φιλοσόφου π.χ. στη Θεσσαλία, και πιο πρόσφατα στα Ορλωφικά στην Πελοπόννησο.

Στο πρώτο μάλιστα ο λαός με δημοτικό τραγούδι επέρριψε, κατά κάποιο τρόπο, την ευθύνη για τον άκαιρο ξεσηκωμό στο δεσπότη, στον μητροπολίτη Λαρίσης Διονύσιο Φιλόσοφο ή Σκυλόσοφο, που τόλμησε στις αρχές του 17ου αιώνας να ξεσηκώσει τους σκλάβους στη Θεσσαλία και στην Ήπειρο:

**Δεσπότη μου τί σήκωσες τον κόσμο στο σεφέρι
και ρήμαξαν τα Γιάνενα και ρήμαξεν ο τόπος,
μείναν τα σπίτια αδειανά, γέμισαν τα χαντάκια
κι' ο Τούρκος δεν απόσωσε να κόβη και να καίη;
Εδώ αρπάζουν κόρακες κι' εκεί οι Γιαουντήδες.
Δεν έχ' η μάννα πια παιδιά και τα παιδιά γονέους.
Κι' εσένα το τομάρι σου το στείλανε στην Πόλη,
να τρών' οι κόττες πίττουρα να νταβουλάν οι γύφτοι,
για να ξυπνάη η Τουρκιά να κάνη ραμαζάνι.**

8. Δεν μοιάζει με τη Γαλλική η Ελληνική Επανάσταση.

Δεν ήταν η πρώτη φορά το 1821 που ξεσηκωνόταν το σκλαβωμένο Γένος, αλλά μία από τις πολλές. Αποδεικνύει και αυτό εναντίον των απόψεων των σημερινών διαστροφένων της ιστορίας μας ότι οι Έλληνες δεν περίμεναν τη Γαλλική Επανάσταση, για να διδαχθούν και να εμπνευσθούν από τις αρχές της. Η επανάσταση του 1821, αποκορύφωμα σε σειρά παρομοίων εξεγέρσεων, δεν έχει σχέση με τη Γαλλική Επανάσταση. Εκεί επρόκειτο περί εμφυλίου πολέμου με κοινωνικές και πολιτικές διεκδικήσεις, ενώ εδώ περί κοινού εθνικού αγώνος των αρχόντων, του κλήρου και του λαού εναντίον ξένου και αλλοθρήσκου κατακτητού.

Η Γαλλική Επανάσταση εμπνευσμένη από τις αρχές του αθεϊστικού Διαφωτισμού ήταν αντιχριστιανική και φανατικά αντικληρική. Εκατοντάδες κληρικών και μοναχών πέρασαν από την γκιλοτίνα με την κατηγορία ότι ήσαν δήθεν μοναρχικοί, βασιλικοί⁴. Αντίθετα η Ελληνική Επανάσταση,

όπως το βεβαιώνουν στις απλοϊκές τους γραφές οι πρωταγωνιστάι του αγώνος, οι στρατηγοί Κολοκοτρώνης και Μακρυγιάννης, αλλά και τα πολεμικά συνθήματα, είχε σαν κίνητρο πρώτα τη θρησκευτική ελευθερία, τη θρησκεία, και κατόπιν την εθνική απελευθέρωση, την πατρίδα: «Για του Χριστού την πίστη την αγία, για της πατρίδος την ελευθερία»⁵.

Στις τάξεις των πρωτεργατών στα διάφορα κινήματα τα πιο επίλεκτα στελέχη οι κληρικοί, όπως ο Διονύσιος Φιλόσοφος, και στη συνέχεια ο παπα-Βλαχάβας, ο Παπαφλέσσας, ο Αθανάσιος Διάκος, ο καλόγερος Σαμουήλ στο Κούγκι, ο ηγούμενος με τους καλογήρους στο Αρκάδι της Κρήτης αργότερα⁶. Άφηναν συχνά το αγιοπότηρο, για να πιάσουν το καριοφίλι που είναι αγιασμένο στη συνείδηση του λαού. Είναι χαρακτηριστικό επί του προκειμένου αυτό που διασώζει ο ποιητής Ι. Πολέμης σαν απάντηση κάποιας γιαγιάς προς τον εγγονό της, που απορούσε γιατί την έβλεπε κάθε βράδυ μετά τον εσπερινό, μαζί με τα εικονίσματα να θυμιατίζει και το καριοφίλι. Δεν αμφιβάλουμε ότι θα βρεθούν οι γνωστοί «Ειρηνιστές», που σίγουρα δεν έχουν μεγαλύτερη ωριμότητα από του μικρού εγγονού, να κατακρίνουν την εκκλησία που συντηρούσε την εθνική συνείδηση και εξαγίαζε την εξέγερση εναντίον των αλλοθρήσκων. Η απάντηση της ώριμης γερόντισας, είναι απάντηση της γηραιάς ελληνικής ιστορίας στους ανώριμους μελετητάς της:

**Το καριοφίλι που θωρείς
ψηλά στον τοίχο να σκουριάζη,
παιδάκι μου, μην απορείς,
αγιολιβάνι του ταιριάζει
γιατί χωρίς αυτό, χωρίς-
χωρίς το φλογερό του στόμα
θάμαστε σκλάβοι σκλάβοι ακόμα.**

9. Απειλείται γενική σφαγή, ιερός πόλεμος. Ο πατριάρχης αρνείται να φύγει.

Ας επανέλθουμε όμως στον εθνομάρτυρα πατριάρχη. Πληροφορήθηκε ότι ο σουλτάνος έδωσε εντολή εις τον σείχουλ-ισλάμην, τον Τούρκον δηλαδή πρωθιερέα, να εκδώσει φετβά, το σχετικό δηλαδή έγγραφο, με το οποίο θα εκηρύσσεται ιερός πόλεμος εναντίον των Ελλήνων, των ραγιαδων που τόλμησαν να σηκώσουν κεφάλι. **Η σφαγή κρεμόταν πάνω από τα κεφάλια του αμάχου πληθυσμού. Θα ημπορούσε κάλλιστα ο πατριάρχης να φύγει και να σωθεί, όπως του συνιστούσαν πολλοί από τους άρχοντας και οι ξένες πρεσβείες, που πάντοτε είναι καλά ενη-**

μερωμένες. Η απάντησή του είναι το αντάξιο, το κατάλληλο προοίμιο, στις ένδοξες σελίδες ιστορίας που σε λίγο θα γραφόταν με το μαρτυρικό του θάνατο:

Μη με προτρέπετε εις φυγήν· μάχαιρα θα διέλθη τας ρύμας της Κωνσταντινουπόλεως και των λοιπών πόλεων των χριστιανικών επαρχιών. Υμείς επιθυμείτε, εγώ μετημφιεσμένος να καταφύγω εις πλοίον, ήτοι κλεισθείς εν οικία οιουδήποτε ευεργετικού ημίν πρέσβεως να ακούω, πώς εις τας οδούς οι δήμιοι κατακρεουργούν τον χηρεύσαντα λαόν! Ουχί. Εγώ διά τούτο είμαι πατριάρχης, όπως σώσω το έθνος μου, ουχί δε όπως δι' εμού απολεσθή διά των χειρών των Γενιτσάρων. Ο θάνατός μου ίσως επιφέρει μεγαλύτεραν ωφέλειαν από την ζωήν μου. Οι ξένοι Χριστιανοί ηγεμόνες, εκπλαγέντες εκ της αδικίας του θανάτου μου, δεν θα θεωρήσωσιν αδιαφόρως, πώς η πίστις αυτών εξυβρίσθη εν τω προσώπω μου. Οι δε Έλληνες, οι άνδρες της μάχης θα μάχωνται μετά μεγαλύτερας μανίας, όπερ συχνάκις δωρείται την νίκην· εις τούτο είμαι πεπεισμένος. Βλέπετε μεθ' υπομονής εις ό,τι και αν μοι συμβή. Σήμερον (Κυριακήν των Βαΐων) θα φάγωμεν ιχθύας, αλλά μετά τινας ημέρας, και ίσως κατά ταύτην την εβδομάδα, ιχθύες θα μας φάγωσι... Ναι, ας μη γίνω χλεύασμα των ζώντων. Δεν θα ανεχθώ ώστε εις τας οδούς της Οδησσού, της Κερκύρας και της Αγκώνος, διερχόμενον εν μέσω των αγυιών, να με δακτυλοδεικτούσι λέγοντες· Ιδού έρχεται ο φονεύς πατριάρχης. Αν δε το έθνος μας σωθή και θριαμβεύση, τότε πέποιθα, θα μοι αποδώση θυμίαμα επαίνου και τιμών, διότι εξεπλήρωσα το χρέος μου.

Δεν έφυγε λοιπόν ο ηρωικός πατριάρχης και αρνήθηκε την προσφορά των ξένων να τον φυγαδεύσουν ή να τον κρύψουν. Έμεινε ορθός να αντιμετωπίσει παλληκαρίσια την κατάσταση· να δώσει, ως καλός ποιμήν, τη ζωή του υπέρ του ποιμνίου, να προστατεύσει τον λαό από τη σφαγή. Επισκέπτεται τον σείχούλ-ισλάμην και του υπενθυμίζει με παρρησία τα προνόμια που παρεχώρησε ο πορθητής. Εκείνος ζητά κάποια επίσημη διαβεβαίωση περί του ότι δεν συμμετέχει όλο το έθνος εις το κίνημα. Ο Τούρκος πρωθιερέυς, δίκαιος και φιλόανθρωπος, παίζει ο ίδιος με τη ζωή του, ψάχνοντας να βρει τρόπο να βοηθήσει τους Χριστιανούς και να μην εκδώσει τα έγγραφα που θα κήρυσσαν ιερό πόλεμο. Συσκέπτεται ο πατριάρχης με τους προκρίτους και τους αρχιερείς και δεν δυσκολεύεται να αποφασίσει· εκδίδει τον γνωστό αφορισμό της επαναστάσεως, βέβαιος ων ότι αυτό δεν θα είχε καμμία επίπτωση στον αγώνα, διότι θα καταλάβαιναν οι ηγέται της επαναστάσεως ότι ο αφορισμός

είναι εικονικός, ότι έγινε μετά από πίεση και βία, μόνο και μόνο για να αποφευχθεί η γενική σφαγή.

10. Ο αφορισμός της Επανάστασεως ήταν εικονικός. Η άρση του αφορισμού.

Αυτός λοιπόν ο εικονικός της επανάστασεως αφορισμός είναι το μεγάλο επιχείρημα των σημερινών στρατευμένων πολεμίων της Εκκλησίας καιτά του Γρηγορίου. Όλοι εκατάλαβαν ότι επρόκειτο περί διπλωματικού φαναριωτικού ελιγμού: ότι ο πατριάρχης άλλα επίστευε και άλλα έγραφε. Όλοι εκατάλαβαν και καταλαβαίνουν, εκτός εκείνων που οι δογματικές αντιεκκλησιαστικές θέσεις της ιδεολογίας των τους εμποδίζουν να σκέφτονται ελεύθερα. Εκατάλαβε αμέσως ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και δεν έλαβε καθόλου ύπ' όψιν τον αφορισμό, όπως φαίνεται από όσα έγραφε στις 19 Ιανουαρίου προς τον Κολοκοτρώνη και προς τους Σουλιώτες:

Ο μεν πατριάρχης βιαζόμενος παρά της Πόρτας σας στέλλει αφοριστικά και εξάρχους παρακινώντας σας να ενωθήτε με την Πόρτα, εσείς όμως να τα θεωρήτε ταύτα ως άκυρα, καθότι γίνονται με βίαν και δυναστείαν και άνευ θελήσεως του πατριάρχου.

Και δεν ήταν καθόλου δύσκολο να καταλάβει όχι μόνον ο Υψηλάντης, ο έμπειρος διπλωμάτης, αλλά και ο οποιοσδήποτε, ο πλέον αγράμματος, διότι ήδη είχε περάσει στη λαϊκή σοφία η τακτική αυτή των κληρικών, όπως φαίνεται από την παροιμία:

Πίσκοπος κρεμάμενος, έγραφε κι απόγραφε.

Υπάρχουν άλλωστε και άλλα στοιχεία που αποδεικνύουν τον εικονικό χαρακτήρα του αφορισμού, μπροστά στα οποία κλείνουν τα μάτια, σαν τη στρουθοκάμηλο, οι μαρξισταί ιστορικοί Κορδάτος, Σκαρίμπας, Καρανικόλας.

Σε άρθρο που δημοσίευσε ο αείμνηστος καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Περικλής Βιζουκίδης με θέμα «**Η Εκκλησία και ο ιερός αγών**» αποκαλύπτει ότι υπέγραφαν μεν ο πατριάρχης και οι συνοδικοί το αφοριστικό έγγραφο, «διότι ευρίσκοντο προ του φοβερού διλήμματος ή να αποδοκιμάσωσι και αφορίσωσι έργον άγιον και ιερόν εις ο και αυτοί ήσαν μεμυημένοι και συνεργάται ή να απολέσωσι όχι εαυτούς, άπαγε, περί αυτών ουδείς λόγος, ως το απέδειξαν ολίγον βραδύτερον, αλλά το ταλαίπωρον έθνος, εναντίον του οποίου θα εστρέφετο, ως ηπείλει, η σουλτανική οργή και λύσσα». Στη

συνέχεια δε κατά τον καθηγητή Βιζουκίδη, την ίδια νύκτα μετά την υπογραφή του αφορισμού, ο πατριάρχης μαζί με τους δώδεκα συνοδικούς αρχιερείς κατέβηκαν στον πατριαρχικό ναό και σε ειδική μυστική τελετή, εν μέσω λυγμών και δακρύων έλυσαν και ακύρωσαν τον αφορισμό «επευλογούντες νοερώς τα όπλα των υπέρ πίστεως και Πατρίδος αγωνιζομένων αδελφών»⁷.

Υπάρχει επίσης επιστολή του ιδίου του πατριάρχου Γρηγορίου προς το δραστήριο μέλος της φιλικής Εταιρείας, τον επίσκοπο Σαλώνων Ησαΐα, στην οποία του συνιστά να τηρεί απέναντι του τυράννου την διπλωματική αυτή τακτική. Το κείμενο της επιστολής, όπου φαίνεται επίσης ότι ο πατριάρχης ετέλει εν γνώσει των προετοιμασιών διά την εξέγερση έχει ως εξής:

Αμφοτέρας τας τιμίας επιστολάς, διά του αγαθού πατριώτου Φούντα Γαλαξειδιώτου, ασφαλώς εδεξάμην και τους εν αυταίς τιμίους σου λόγους έγνων. Εχεμυθίας, αδελφέ, μεγίστη χρεία και προφύλαξις περί παν διάβημα· οι γαρ χρόνοι πονηροί εισι και εν τοις φιλοπατριώταις έστι και μοχθηρών ζύμη, αφ' ης ως από ψωραλέου προβάτου φυλάττεσθε. Κακόν γαρ πολλοί μηχανώνται διά το της φιλοπλουτίας έγκλημα. Διό την αγαθήν εξελέξω μερίδα κοινολογών μοι, εμπιστευμένοις πατριώταις, τα εχεμυθίας δεόμενα. Οι Γαλαξειδιώται, ους επιστέλλεις μοι συνεχώς, πεφροντισμένως ενεργούσι, και αφ' ων έγνων αδύνατον αντί παντός τιμίου ουδ' ελάχιστον λόγον έρκος οδόντων φυγείν· ου μόνον τα σα, αλλά και τα των εν Μωρέα αδελφών γράμματα κομίζουσί μοι. Η του Παπανδρέα πράξις πατριωτική μεν τοις γινώσκουσι τα μύχια, κατακρίνουσι δε οι μη ειδότες τον άνδρα. Κρύφα υπερασπίζου αυτόν εν φανερώ δε άγνοιαν υποκρίνου, έστι δε ότε και επίκρινε τοις θεοσεβέσιν αδελφοίς και αλλοφύλοις. Ιδία πράυνον τον Βεζύρην λόγοις και υποσχέσεσιν αλλά μη παραδοθήτω εις λέοντος στόμα. Άσπασον συν ταις εμαίς ευχαίς τους ανδρείους αδελφούς, προτρέπων εις κρυψίνοιαν διά τον φόβον των Ιουδαίων. Ανδρωθήτωσαν ώσπερ λέοντες και η ευλογία του Κυρίου κρατυνεί αυτούς εγγύς δε έστι του Σωτήρος το Πάσχα. Αι ευχαί της εμής μετριότητος επί της κεφαλής σου αδελφέ μου Ησαΐα. Γεώργει ακαμάτως και όλβια γεώργια δώσει σοι ο Πανύψιστος.

Καλύτερα όμως από κάθε άλλον τον εικονικό και παραπλανητικό χαρακτήρα του αφοριστικού εγγράφου αντελήφθη η Υψηλή Πύλη, η **οποί εκτός του ότι εξόρισε και τελικώς εφόνευσε τον ατυχή πρωθιερέα των Τούρκων, διότι επίστευσε τους απίστους ραγιάδες, οδήγησε τελικώς μετά από πολλά μαρτύρια πολλούς αρχιερείς στον θάνατο, κορυφαίο δε**

και πρώτο μεταξύ αυτών τον πατριάρχη Γρηγόριο, αμέσως μετά τη λειτουργία του Πάσχα, στις 10 Απριλίου του 1821. Απηγγονίσθη στη μεαία πύλη της εισόδου του Πατριαρχείου. Επάνω στο στήθος «ην η αιτία αυτού γεγραμμένη», κρεμάσθηκε το εκτενές καταδικαστικό έγγραφο, ο γιαφτάς, που και μόνο αρκεί να συντρίψει σε χίλια κομμάτια τις γραφίδες των στρατευμένων διαστροφέων της ιστορίας μας. Μεταξύ άλλων έγραφε και τα εξής:

Ο άπιστος πατριάρχης των Ελλήνων αδύνατον να θεωρηθή αλλότριος των στάσεων του έθνους του... Αλλ' εξ αιτίας της διαφθοράς της καρδιάς του όχι μόνο δεν ειδοποίησεν, ουδ' επαίδευσεν τους απατηθέντας, αλλά καθ' όλα τα φαινόμενα ήτο και ο ίδιος αυτός, ως αρχηγός, μυστικός συμμετοχος της επαναστάσεως. Είμεθα πληροφορημένοι ότι εγεννήθη ο ίδιος εν Πελοποννήσω και ότι είναι συνένοχος όλων των αταξιών, όσας οι αποπλανηθέντες ραγιάδες έπραξαν κατά την επαρχίαν των Καλαβρύτων. Ούτος λοιπόν είναι αίτιος του παντελούς αφανισμού τον οποίον μέλλουν διά της θείας βοηθείας να πάθωσιν οι αποπλανηθέντες ραγιάδες. Επειδή δε εβεβαιώθημεν πανταχόθεν περί της προδοσίας του όχι μόνον εις βλάβην της Υψηλής Πύλης, αλλά και εις όλεθρον του ιδίου έθνους του, ανάγκη ήτο να λείψη ο άνθρωπος ούτος από του προσώπου της γης και διά τούτο εκρεμάσθη προς σωφρονισμόν των άλλων.

11. Ο απαγχονισμός του Πατριάρχου επιδρά ευνοϊκά στον αγώνα.

Η σύγχυση και το μίσος του σουλτάνου τον οδήγησαν στην πράξη του απαγχονισμού του πατριάρχου, που έφερε ευνοϊκά για τον αγώνα αποτελέσματα, όπως άλλωστε είχε προβλέψει προφητικά ο ηρωικός εθνομάρτυς. Η επίσημη Ευρώπη, που εκυριαρχείτο από τον μισελληνισμό του Μέττερνιχ και της Ιεράς Συμμαχίας, **αρχίζει για πρώτη φορά να βλέπει με συμπάθεια το ελληνικό ζήτημα**: ο φιλελληνισμός φουντώνει. **Οι Έλληνες αντί να καμφθούν και να σωφρονισθούν, ξεσηκώθηκαν και αγρίεψαν περισσότερο ζητώντας εκδίκηση, γιατί στο πρόσωπο του πατριάρχου θεώρησαν ότι ατιμάζεται και περιφρονείται το Γένος.** Όπως γράφει ο Τερτσέτης «εις την κόψιν του ελληνικού σπαθιού ήτο γραμμένον το όνομα του πατριάρχου και εθέριζε». Αυτό δε το πάθος της ιεράς εκδικήσεως απέδωσε θαυμάσια ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, όταν το 1872, μπροστά στον νεότευκτο ανδριάντα του Γρηγορίου, στα προπύλαια του Πανεπιστημίου, στον ίδιο ανδριάντα τον οποίον σήμερα ασεβείς και αγνώμονες απόγονοι, κάτω από μία παράξενη ανοχή, σπάζουν, μουντζουρώνουν και υβρίζουν, απήγγειλε μέσα σε νεκρική από τη συγκίνηση σιγή, παρουσία της κυβερνήσεως, του κλήρου και του λαού, το θαυμάσιο, το αριστουργηματικό εκείνο ποίημα⁸:

**Πώς μας θωρείς ακίνητος, που τρέχει ο λογισμός σου
Τα φτερωτά σου όνειρα, γιατί στο μέτωπό σου
να μη φυτρώνουν, γέροντα, τόσες χρυσές ελπίδες
όσες μας δίδει η όψις σου παρηγοριές κι' ελπίδες;
Τώρα σε βλέπει γίγαντα, πατέρα, η θάλασσά σου.
Το λείψανό σου το φτωχό, το ποδοπατημένο
τ' ανάστησε η αγάπη μας, κι' εδώ μαρμαρωμένο
θα στέκη ολόρθο, ακλόνητο και αιώνια θε να ζήση
νάσαι φοβέρα αδιάκοπη σ' ανατολή και δύση.**

Στο μοναδικό λοιπόν αυτό και συγκλονιστικό ποιητικό αριστούργημα, που δείχνει περισσότερο από κάθε άλλο στοιχείο τον σεβασμό του έθνους προς τον ηρωικό πατριάρχη και κάνει έτσι να φαίνεται πιο απαίσια η σημερινή ασέβεια των παρασυρμένων νέων μας, που έφθασαν μεχρι του σημείου να σπάσουν από τον ανδριάντα μέρος της ράβδου, πα-

ρουσιάζει ο ποιητής ένα κυνηγημένο πουλί, προφανώς τον δικέφαλο αετό, σαν έκφραση του Γένους, να σκοτεινιάζει τον ουρανό με τα φτερά του,

**Και με φωνή που ξέσχιζε σκληρά τα σωθικά του
εφώναξε και εμούγκρισε. Χτυπάτε, Πολεμάρχοι,
απ' άκρη σ' άκρη ο χαλασμός. Κρεμούν τον πατριάρχη.**

Η ίδια ιερή μανία να εκδικηθεί το Γένος τον άδικο και προσβλητικό θάνατο του πατριάρχου εκφράζεται και από τον εθνικό μας ποιητή, τον Διονύσιο Σολωμό, στον εθνικό μας ύμνο, τον οποίον τουλάχιστον έπρεπε να μη τολμούν να ψάλλουν οι υβρισταί της μνήμης του:

**Όλοι κλαύστε· αποθαμένος
ο αρχηγός της Εκκλησιάς,
κλαύστε, κλαύστε· κρεμασμένος
ωσάν νάτανε φονιάς
Έχει ολάνοικτο το στόμα
π' ώρες πρώτα είχε γευθή
τ' Άγιον Αίμα, τ' Άγιον Σώμα
λες πως δε θα ξαναβγή
η κατάρα που είχε αφήσει
λίγο πριν αδικηθή
εις οποίον δεν πολεμήσει
και ημπορεί να πολεμή.
Την ακούω, βροντάει, δεν παύει
εις το πέλαγος, εις την γη
και μουγκρίζοντας ανάβει
την αιώνια αστραπή.**

Και δεν ήταν δυνατόν να γίνει άλλως, παρά να αποδώσουν οι δύο εθνικοί μας ποιηταί το εμπεδωμένο στη συνείδηση του λαού υψηλό αίσημα εκτιμήσεως της θυσίας του πατριάρχου, το οποίο περιέργως παρασιωπούν οι δήθεν εν ονόματι του λαού αγωνιζόμενοι, σε άλλους όμως κυρίους δουλεύοντες κονδυλοφόροι.

12. Οι τιμές της Ρωσίας και της Ελλάδος προς το λείψανο του πατριάρχου.

Μετά τον απαγχονισμό επί τρεις ημέρες έμεινε το άγιο σκήνωμα του εθνομάρτυρος στα χέρια του αγρίου όχλου και των Εβραίων, μέχρις ότου στις 13 Απριλίου το έρριξαν στη θάλασσα του Κερατίου κόλπου. Το Σάβ-

βατο του Θωμά, 16 Απριλίου, ανέλπιστα προσκολλήθηκε στο πλοίο του εκ Κεφαλληνίας Νικ. Σκλάβου και μέσα στη γενική του πληρώματος συγκίνηση μεταφέρθηκε στην Οδησό. Από τη στιγμή εκείνη αρχίζει η θαυμαστή ιστορία της αποδόσεως πρωτοφανών στο λείψανο του πατριάρχου τιμών. Ο Γρηγόριος ξεφεύγει πλέον από τα πλαίσια των ανθρωπίνων νόμων, της ανθρωπίνης εκτιμήσεως, και εισάγεται από την πρόνοια του Θεού στα άγια των αγίων του Γένους. Αντί των χλευασμών και της κατάφρονίας που εδοκίμασε ζων, απολαμβάνει τώρα νεκρός τις τιμές που του άξιζαν.

Συνεγείρεται η Οδησός στο άκουσμα ότι έρχεται το λείψανο του πατριάρχου. Η αυτοκρατορική Ορθόδοξη Ρωσία σε συμφωνία με το λαϊκό αίσθημα οργάνωσε την υποδοχή και ετίμησε το λείψανο, όπως ταίριαζε στον οικουμενικό της Ορθοδοξίας πατριάρχη. Στην Οδησό εξεφώνησε δύο θαυμασίους προς τον πατριάρχη λόγους, επικήδειο και μετά ένα χρόνο επιμνημόσυνο, ο μεγάλος ρήτωρ και διδάσκαλος του Γένους Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων⁹. Ο πρώτος αρχίζει ως εξής:

Έμελλες άρα, Παναγιώτατε Πατριάρχα Γρηγόριε, αφ' ου μοι έδωκας πολλές πολλών λόγων υποθέσεις και αφορμάς, έμελλες τέλος να κινήσης την ασθενή μου γλώσσαν και εις επιτάφιον λόγον σου.

Πενήντα χρόνια αργότερα, το ελεύθερο πλέον ελληνικό κράτος ενέκρινε με απόφαση της Βουλής αίτημα του μητροπολίτου Αθηνών Θεοφίλου, το 1871, να μεταφερθούν από τη Ρωσία τα λείψανα του πατριάρχου στην ελεύθερη πατρίδα, διότι, όπως εγράφετο, «η εθνική ευγνωμοσύνη επιβάλλει ημίν το ιερόν καθήκον να εκπληρώσωμεν ήδη τον αγνόν και φυσικόν τούτον πόθον της αγίας εκείνης ψυχής»¹⁰.

Πολυμελής αντιπροσωπεία επιβιβασθείσα στο πλοίο «Βυζάντιον» έφθασε στην Οδησό, όπου επί τη αναχωρήσει του λειψάνου επανελήφθησαν οι λαμπρές τελετές, που έλαβαν χώρα κατά την άφιξή του. Στην Αθήνα ήταν συγκινητική στο έπακρο και πάνδημη η υποδοχή. Είχαν φθάσει στον Πειραιά στις 14 Απριλίου του 1871. Οι βασιλείς, η ιερά σύνοδος, η κυβέρνηση, και πλήθη παραληρούντος λαού απέδωσαν τιμές και υποδέχθηκαν σε ελεύθερο έδαφος τον πρωτομάρτυρα της ελευθερίας, όπως προφητικά και πάλι είχε προβλέψει. Το λείψανο τοποθετήθηκε στον μητροπολιτικό ναό Αθηνών, όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα, το επόμενο δε έτος επανελήφθησαν οι τιμητικές εκδηλώσεις, όταν έγινε η αποκάλυψη του ανδριάντος στα προπύλαια του Πανεπιστημίου Αθηνών, οπότε απήγγειλε, το συγκλονιστικό του ποίημα ο Αριστοτέλης Βαλαωρίτης. Έτσι όπως

παρατηρεί στην εξαιρετη για τον πατριάρχη μονογραφία του ο Τάκης Κανδηλώρος:

Τον πατριάρχην εστέγασε νεκρόν η αγάπη συμπάσης της Ορθοδοξίας: τους εμπτυσμούς του σεπτού προσώπου του εκάθηρε το αίμα τόσων χιλιάδων Τούρκων, πεσόντων εν τω ελληνικώ αγώνι. Η πανελλήνιος Μούσα τω έψαλλε τόσα θούρια, μία μεγάλη αυτοκρατορία τω απένειμεν υπερόχους επικηδείους τιμάς, το δε ελεύθερον Ελληνικόν Κράτος τον υπεδέχθη και τον ενεθρόνισε εσαεί εις το άφθιτον Πάνθειον των ελληνικών καρδιών¹¹.

Επιστέγασμα δε αυτής της τιμής ήταν η απόφαση της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία συνελθούσα στις 8 Απριλίου του 1921 εις έκτακτον συνεδρίαν αποφάσισε την ένταξη του Γρηγορίου εις το αγιολόγιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας¹² με αφορμή τη συμπλήρωση εκατονταετίας από του μαρτυρικού του θανάτου, ενώ το ίδιο έτος ο σοφός καθηγητής Χρ. Ανδρούτσος εξεφώνησε θαυμάσιο πανηγυρικό που τον δημοσιεύσαμε στο ανθολόγιο του σχετικού με τον πατριάρχη έργου μας. Η πράξη της ιεράς συνόδου μεταξύ άλλων λέγει:

Ορθώς έγνω συνευδοκούντος και του συμπαραισταμένου κατ' αυτήν πατριάρχου Αλεξανδρείας Φωτίου καθιερωθήναι από του νυν και επισήμως την έως τούδε αυθορμήτως αναφερομένην τιμήν τω αιιδίμω Αρχιεπισκόπω Κωνσταντινουπόλεως και Οικουμενικώ Πατριάρχη Γρηγορίω τω διάγχόνης υπέρ Χριστού και του ποιμνίου μεμαρτυρηκότι τη ι' Απριλίου του σωτηρίου έτους ,αωκα' και συντετάχθαι του λοιπού το ιερόν αυτού όνομα εν ταις μνήμαις των κηρύκων, ευαγγελιστών, μαρτύρων, ομολογητών, εγκρατευτών, ιερομαρτύρων, ως αγίου εορταζομένου εν πάσι τοις ιεροίς ναοίς της ανά την Ελλάδα πάσαν Εκκλησίας αυτή δε τη ημέρα του μαρτυρίου, τη δεκάτη δήλον ότι Απριλίου παντός έτους, εις αιώνα τον άπαντα εις δόξαν του αγιάσαντος αυτόν ουρανίου της Εκκλησίας Νυμφίου, μεγάλου Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού.

Επίλογος.

Οι υβρισταί και χλευασταί της ζωής και της μνήμης του αγίου πατριάρχου και άλλων μορφών της Εκκλησίας και του γένους δεν είναι πλέον εκ των ξένων και αλλοτρίων αλλά ιδικοί μας, ομόφυλοι και ομόθρησκοι. Η ευθύνη όλων μας είναι τώρα μεγαλύτερα. Είναι τόση η διάβρωση, υπό το πρόσχημα μιας προοδευτικής και φωτισμένης και ανεξάρτητης δήθεν επιστήμης, ώστε, ενώ δεν είχε κοπάσει ακόμη ο απόηχος από τις εκδηλώσεις για τα 150 χρόνια από την εθνεγερσία, που οργανώθηκαν το 1971,

βρέθηκε δυστυχώς καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ο οποίος συνέγραψε δυσφημιστικόν και ασεβές έργο για τον πατριάρχη Γρηγόριο Ε'¹³.

Ήσαν σπάνιοι παλαιότερα οι υβρισταί της Εκκλησίας και του κλήρου, τόσο δε αποκομμένοι από το κοινό αίσθημα, ώστε ούτε το όνομά τους τολμούσαν να θέσουν στις άκριτες και εμπαιθείς συγγραφές τους. Η «Ελληνική Νομαρχία», ένα εμπαιθές και αναξιόπιστο κείμενο, προβάλλεται τελευταία φορτικά από τα μέσα ενημερώσεως, ενώ αγνοούνται δεκάδες συγγραφών και απομνημονευμάτων των αγωνιστών του 21. Ένας λόγιος παλαιότερα, ο Ροΐδης, ετόλμησε να χλευάσει την Εκκλησία, εισέπραξε όμως την γενική του λαού και των λογίων κατακραυγή. Για τον εμποτισμένο από το πνεύμα της αρνήσεως λόγιο γράφει χαρακτηριστικά ο Σπ. Μελάς, στη Νεοελληνική του Λογοτεχνία (σ. 277):

«Ένας λαός, που μόλις έβγαινε από μια επανάσταση, που επιχείρησε με θρησκευτικό αίσθημα και την εκκλησία του επί κεφαλής, σωστό ραχοκόκκαλο του εθνικού σώματος, από κάθε άλλο είχε ανάγκη, παρά από τους σαρκασμούς και τις ειρωνείες του Ροΐδη κατά της θρησκείας και της Εκκλησίας».

Δεν πρέπει να επιτρέψουμε να ευδοκιμήσουν η ύβρις, η αγνωμοσύνη και η προδοσία. Η δόξα του εθνομάρτυρος Γρηγορίου, δόξα και τιμή του ίδιου του έθνους, πρέπει να προστατευθεί από τους λασπολόγους αρνητάς, γιατί έτσι προστατεύεται και η ιστορία. Είναι καιρός να αναστήσουμε την ιστορική αλήθεια, να αποκαταστήσουμε, μαζί με τους θραυσμένους ανδριάντας, τις ιερές μνήμες των μεγάλων μορφών της εθνικής μας ιστορίας.

Υπόμνημα:

1. Βλ. σχετικώς τη μελέτη της Χριστίνας Μπουλάκη-Ζήση, που αναφέρεται σε ένα συνεργάτη του πατριάρχου στα εκπαιδευτικά προγράμματα, τον Ιλαρίωνα Σιναΐτη, και δίνει συγχρόνως μία γενική εικόνα της καταστάσεως για την παιδεία. Ο τίτλος της μελέτης είναι: Ιλαρίων Σιναΐτης, Μητροπολίτης Τυρνόβου. Η ζωή και το έργο αυτού, Θεσσαλονίκη 1983. Πολύ καλή εικόνα για τη συμβολή της Εκκλησίας και του Γρηγορίου Ε' στην οργάνωση της Παιδείας του Γένους δίδει ο Μ. Γεδεών, Η πνευματική κίνησις του Γένους κατά τον ιη' και ιθ' αιώνα, Αθήνα 1976.

Απογοητευτική είναι η εικόνα που δίδει η Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών, διότι στηρίζεται η ανάλυση στις απόψεις των «διαφωτιστών», των παλαιών και νέων οπαδών του Αδαμ. Κοραή. Γράφει ο Μ. Γεδεών (ενθ' ανωτ., σελ. 292-223): «Την υπέρ των γραμμάτων και σχολείων φροντίδα και εποπτεία ταύτην η Μ. Εκκλησία ήσκει ουχί συνιστώσα μόνον, ουχί την ίδρυσιν ευλογούσα, αλλά και παρακελευομένη προς σπουδήν των γραμμάτων και παρορμώσα προς επανίδρυσιν εκπαιδευτηρίου τινός υπό χρονικής επηρείας εις νάρκωσιν περιπεσόντος. Ούτως εφρόντισε περί της ανασυστάσεως της εν τω παρελθόντι αιώνι τοσοούτον κλέος αραμένης αθωνιάδος ακαδημίας, τω μεν 1800 διά της εις Άγιον Όρος εξαρχικής αποστολής του επισκόπου Σταγών Παϊσίου του Θεσσαλού, προ πενήκοντα δε σχεδόν ετών επί της πρώτης πατριαρχείας του αιμνήστου Γερμανού Δ' του από Δέρκων, διά γραμμάτων ιδιωτικών και επισήμων. Διά τοιούτων εγκυκλίων ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ο από Σμύρνης εν τε τη δευτέρα και τη τρίτη αυτού πατριαρχεία συνεβούλευε και προέτρεπε και προς ίδρυσιν εκπαιδευτηρίων, και προς ορθήν εκπαίδευσιν, νουθετών μετά της περί αυτόν ιεράς συνόδου, όπως απόφεύγωσιν οι μαθηταί και διδάσκαλοι τας τότε επιπολαζούσας ετεροδιδασκαλίας, αποτρέπων από της μακράς σπουδής επιστημών τίνων, ας εδίδασκον άνθρωποι, η σπουδάσαντες επιπολαίως εν τη Δύσει, ή παρασυρόμενοι υπό του διασυρίζοντος ηδέως πνεύματος της μεγάλης Γαλλικής Επαναστάσεως». Διά τον επιθυμούντα να μελετήση τα της Τουρκοκρατίας και της συμβολής του Οικουμενικού Πατριαρχείου απαραίτητες είναι οι πολλές αμερόληπτες ιστορικές μελέτες του Τ. Γριτσοπούλου.

2. Ανάλυση κριτική για την ευθύνη της πολιτικής ηγεσίας της τότε εποχής βλ. Θ. Ζήση, Γεννάδιος Β' Σχολάριος, Βίος-συγγράμματα-διδασκαλία, Θεσσαλονίκη 1981, σελ. 186 κ.ε.

3. Περί των Φαναριωτών γράφει με θαυμασμό ο Επαμ. Σταματιάδης, Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερχομένων του Οθωμανικού Κράτους, Αθήνα 1865, Θεσσαλονίκη 1973, υπό Π. Πουρναρά, σελ. 14-15: «Φαναριώται! όνομα προφερόμενον σήμερα παρά τινων αγνοούντων ή μη επισταμένως μελετησάντων την πάτριον ιστορίαν μετά φρίκης! Φαναριώται! όνομα θεωρούμενον σήμερα παρά πολλών ως συνώνυμον της χαμερπείας, ιταμότητος και πάσης κακοηθείας. Και όμως, αν ήμεθα δίκαιοι, οφείλομεν να θαυμάσωμεν τους μεγάλους εκείνους άνδρας, οίτινες ενώ όλη η Ελλάς εκοιμάτο τον βαρύν της δουλείας και απαιδευσίας ύπνον, μόνοι αντεπροσώπευσαν την ελληνικήν ευφυΐαν, εκράτουν εν τη παλάμη των την τύχην αχανούς αυτοκρατορίας, εκόλαζον τας κατά των

ομογενών των αγρίας ορέξεις του φανατισμού και της βαρβαρότητας, εκαλλιέργησαν τας Μούσας διά τρόπου αξιοθαυμάστου, προσέφεραν δείγματα πατριωτισμού καταπληκτικού, και διά του αίματος αυτών εξηγίασαν βίον εθνικόν και αμώμητον. Ίσως και μεταξύ αυτών ευρέθησάν τινες έχοντες ελλείψεις (και τις άνθρωπος ο μη έχων τοιαύτας!) αλλ' αι ελλείψεις αύται εξαφανίζονται εν τη πληθύι των αρετών, ουδέ δύναται να μη συνομολογήση τις ότι μέρος της εθνικής της υπάρξεως οφείλει η Ελλάς εις τους λεγομένους Φαναριώτας».

4. Δημοσιεύθηκε πρόσφατα στον τύπο ότι ο πάπας Παύλος ο ΣΤ' αποκατέστησε επί τέλους στη συνείδηση των Ρωμαιοκαθολικών τα θύματα της Γαλλικής Επανάστασης, ανακηρύσσοντας σε οσίους και μάρτυρες πολλούς κληρικούς και μοναχούς που σφαγιάσθηκαν από τους επαναστάτες.

Συμπληρώνοντας σήμερα τα όσα τότε (1983) γράφαμε για τη Γαλλική Επανάσταση παραθέτουμε όσα γράφει ο Russel Lewis σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε στη Wall Street Journal επ' ευκαιρία της 14ης Ιουλίου, επετείου της Γαλλικής Επανάστασης.

Το άρθρο είχε τίτλο «Δεν υπάρχει τίποτε να γιορτάσουμε την ημέρα της κατάληψης της Βαστίλλης». Αναδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Το Βήμα», Κυριακή 14 Ιουλίου 2002. Καταλήγει με τα εξής: «Πολιτικά το κύριο δημιούργημα της Επανάστασης ήταν ένα κράτος πολύ πιο απολυταρχικό από αυτό του Λουδοβίκου ΙΔ'. Οι αγρότες πραγματικά απηλλάγησαν από τις φεουδαρχικές οφειλές και τη δεκάτη και πολλοί από αυτούς έγιναν κύριοι της γης τους, έχασαν όμως και τα φεουδαρχικά δικαιώματά τους στο σιτηρέσιο και στον θερισμό. Οι πλουσιώτεροι αγρότες και οι κερδοσκόποι κέρδισαν, οι πιο φτωχοί αγρότες έγιναν φτωχότεροι από ποτέ. Και βέβαια όλες οι τάξεις υπέφεραν εξίσου με τις επιστρατεύσεις, που πήραν τους γιους τους για να μη γυρίσουν ποτέ πίσω ή για να γυρίσουν ανάπηροι. Αυτό ήταν ένα βάρος πολύ πιο τυραννικό από τα όσα είχε επιβάλει το σήμερα διασυρόμενο παλαιό καθεστώς και αναπαρήχθη από πολλά κράτη, επιταχύνοντας έτσι τον κατήφορο στον καθολικό πόλεμο. Η απεχθέστερη κληρονομιά της Γαλλικής Επανάστασης δεν ήταν ωστόσο αυτή ήταν η αντίληψη ότι τα δύσκολα πολιτικά προβλήματα λύνονται καλύτερα διά της βίας. Στη χειρότερη μορφή της είναι η θεωρία ότι μια ενάρετη ή πεφωτισμένη ελίτ έχει το δικαίωμα -για το καλό του λαού- να επιβάλλει τις απόψεις της με την τρομοκρατία. Είναι μια κληρονομιά για την οποία μετανιώνουμε όλοι σήμερα. Καλή επέτειο!»

5. Είναι κατηγορηματικός για το θέμα αυτό ο γέρος του Μωρηά στο λόγο του προς τους φοιτητές πάνω στην Πνύκα και είναι απορίας άξιο πώς ξεπερνούν τη γνώμη του όσοι θέλουν την Ελληνική Επανάσταση επηρεασμένη από τη Γαλλική, ταξικό και κοινωνικό κίνημα των πτωχών έναντι των κοτζαμπάσηδων και των δεσποτάδων. Λέγει ο Κολοκοτρώνης: «Η επανάστασις η ιδική μας δεν ομοιάζει με καμμιάν απ' όσας γίνονται την σήμερον εις την Ευρώπην. Της Ευρώπης αι επαναστάσεις εναντίον των διοικήσεων των είναι εμφύλιος πόλεμος. Ο εδικός μας πόλεμος ήταν ο πλέον δίκαιος· ήταν έθνος με άλλο έθνος, ήταν με ένα λαόν όπου ποτέ δεν ηθέλησε να αναγνωρισθή ως τοιούτος ούτε να ορκισθή παρά μόνο ό,τι έκανε η βία. Ούτε ο σουλτάνος ηθέλησε ποτέ να θεωρήση τον ελληνικόν λαόν, αλλ' ως σκλάβους... Όταν αποφασίσαμε να κάμωμε την επανάσταση δεν εσυλλογισθήκαμε ούτε πόσοι είμεθα ούτε πώς δεν έχομε άρματα ούτε ότι οι Τούρκοι εβαστούσαν τα κάστρα και τας πόλεις, ούτε κανέναν φρόνιμος μας είπε "πού πάτε εδώ να πολεμήσετε με σιταροκάραβα βατσέλα" αλλ' ως μία βροχή έπεσε εις όλους η επιθυμία της ελευθερίας μας, και όλοι, και ο κλήρος μας και οι προεστοί και οι καπετανέοι και οι πεπαιδευμένοι και οι έμποροι, μικροί και μεγάλοι, όλοι εσυμφωνήσαμε εις αυτό το σκοπό και εκάμαμε την επανάστασι». Και ο στρατηγός Μακρυγιάννης διηγείται απλοϊκά γιατί αποφάσισε να αναμειχθεί στον αγώνα με τη μύησή του στη Φιλική Εταιρεία. Όχι βέβαια για να κάνει κοινωνικό και ταξικό αγώνα. Αλλ' ας ακούσουμε τον ίδιο, να διηγείται πώς τον εμπήσε στην Εταιρεία ο φίλος του ιερέυς: «Κατεβάζει τις εικόνες και μ' ορκίζει και αρχινάγει να με βάλη εις το μυστήριο... Πήγα στοχάστηκα και τάβαλα όλα ομπρός και σκοτωμόν και κιντύνους και αγώνες -θα τα πάθω δια την λευτερίαν της πατρίδος μου και της θρησκείας μου. Πήγα και του είπα "Είμαι άξιος". Του φίλησα το χέρι, ορκίστηκα.. Και η ευχή του παπά του ευλογημένου και της πατρίδος μου και θρησκείας μου, ως την σήμερον δεν μ' άφησε ο Θεός να ντροπιαστώ. Τράβηξα δεινά, πληγές και κιντύνους, όμως είμαι καλά σαν θέλει ο Θεός...». Και μετά από αυτό είναι απορίας αλλά και δακρύων άξιον πώς βρίσκονται εκπαιδευτικοί, οι οποίοι στο επίσημο δελτίο της ΟΛΜΕ (Μάρτης 1983) σε κύριο άρθρο με τίτλο «25 Μαρτίου 1821: εθνική λαϊκή εξέγερση» διαστρέφουν το νόημα της επαναστάσεως λέγοντας ότι «το αίτημα για εθνική ανεξαρτησία και ολοκλήρωση συνδυαζόταν στενά με το αίτημα για κοινωνική δικαιοσύνη και αποκατάσταση των πλατιών λαϊκών μαζών, με πρωτοπορία την εξεγερμένη αγροτιά, που κύριος στόχος της ήταν η αναδιανομή της γης, τους βιοτέχνες και τους μικρεμπόρους.

Εμπόδιο στα αιτήματα αυτά ήταν όχι μόνο η Τουρκική κυριαρχία, αλλά και τα ντόπια φεουδαρχικά δεσμά των κοτζαμπάσηδων, που αντιστρατεύονται οποιαδήποτε κοινωνική εξέλιξη που θα έθετε σε κίνδυνο τα προνόμιά τους. Οι κοτσαμπάσηδες και ο ανώτερος κλήρος στην πλειοψηφία τους είτε σύρθηκαν στην επανάσταση, γιατί δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά μπροστά στο γενικό ξεσηκωμό, είτε προσχώρησαν υστερόβουλα αποβλέποντας σε μια νέα μορφή κυριαρχίας πάνω στον επαναστατημένο λαό». Πώς θα αναλύσουν στα παιδιά τα κείμενα του Κολοκοτρώνη και του Μακρυγιάννη και όλες τις επίσημες διακηρύξεις του αγώνος; Ας παρουσιάσουν ένα κείμενο που να λέγει για εμφύλιο πόλεμο, για ταξικό αγώνα, για πάλη των τάξεων, για αντικληρικό πνεύμα.

6. Από το μοναστήρι, από τον ηγούμενο μαθαίνει ο λαός το μυστικό του ξεσηκωμού, όπως τραγουδά ο ίδιος σε δημοτικό τραγούδι. Στόχος δεν είναι να διώξουν τους Κοτζαμπάσηδες και τους δεσποτάδες, αλλά τον αλλόθρησκο και αλλοεθνή κατακτητή:

**Κρυφά το λένε τα πουλιά, κρυφά το λεν τ' αηδόνια
κρυφά το λέει ο Γούμενος από την Άγια Λαύρα.
Παιδιά για μεταλάβετε, για ξεμολογηθήτε,
δεν είν' ο περσινός καιρός κι ο φετεινός χειμώνας,
μας ήρθ' η άνοιξη πικρή, το καλοκαίρι μαύρο,
γιατί σηκώθη πόλεμος και πολεμούν τους Τούρκους.
Να διώξουμ' όλη την Τουρκιά ή να χαθούμε ούλοι.**

7. Περικλή Βιζουκίδη, καθηγητού Παν/μίου Θεσ/νίκης, «Η Εκκλησία και ο ιερός άγων», εν Γρηγόριος Παλαμάς 21 (1937) 141-143.

8. Ολόκληρο το ποίημα δημοσιεύεται στο ανθολόγιο των κειμένων στο μνημονευθέν έργο μας.

9. Τα κείμενα δημοσιεύονται στο ανθολόγιο του μνημονευθέντος έργου μας.

10. Βλέπε το κείμενο στο ανθολόγιο.

11. Το Κανδηλώρου, ένθ' ανωτ., σελ. 247-248.

12. Ολόκληρον το κείμενο της συναριθμήσεως του Γρηγορίου μετά των αγίων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, βλ. στο ανθολόγιο κειμένων του προαναφερθέντος έργου μας. Πολύ συγκροτημένο είναι το αγιολογικό άρθρο του Μπεκατώρου, στην Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, όπου βρίσκει κανείς τις σχετικές πληροφορίες.

13. Πρόκειται περί του έργου του καθηγητού του Θεολογικού Τμήματος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νικολάου Ζαχαροπούλου, Γρηγόριος Ε'. Σαφής έκφρασις της εκκλησιαστικής πολιτι-

κής επί Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1974. Εις το τέλος του προαναφερθέντος έργου μας μεταξύ των κειμένων δημοσιεύομε συντριπτική κριτική του γνωστού Ιστορικού Τ. Γριτσοπούλου, για το απαράδεκτο πράγματι αυτό βιβλίο ενός καθηγητού Θεολογικής Σχολής, που τολμά να εξευτελίζει εθνομάρτυρες και αγίους της Εκκλησίας. Δημοσιεύονται επίσης όσα είπεν ο γράφων (Θ. Ζήσης) στη συνεδρία της Θεολογικής Σχολής κατά τη διαδικασία εκλογής και δείγματα γραφής του Ν. Ζαχαροπούλου. Βλ. Ανθολόγιο. Δημοσιεύονται επίσης όσα είπε στη συνεδρία της Θεολογικής Σχολής κατά τη διαδικασία εκλογής του Ν. Ζαχαροπούλου ως καθηγητού της Θεολογικής Σχολής ο εκ των εισηγητών σεβασμιώτατος μητροπολίτης Τυρολόης και Σερεντίου Παντελεήμων Ροδόπουλος.

“ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΕΘΝΑΡΧΕΣ”
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΖΗΣΗ ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Εκδόσεις Βρυέννιος